

Наречена для бразильця

Про книгу

В романі розкрито непросту долю кількох поколінь однієї родини, зокрема акцентовано на спробі доньки вирватись із рутинного, сімейного кола, щоб не повторити долю матері... Тож письменниця пропонує читачам зануритися в життя без прикрас, можливо, через призму чужих помилок зрозуміти власні проблеми. Авторка особливо рекомендує цей твір молодим, які через психологічне насилля, через непорозуміння з батьками квапляться покинути домівку. Часто за помилку в юності їм доводиться розплачуватись усе життя... Роман спонукає до глибоких роздумів. Розрахований на широке коло читачів. Розчарованих не буде.

Ніна ФІАЛКО

Наречена для бразильця

 БОРОДАН

Ніна Фіалко
НАРЕЧЕНА
ДЛЯ БРАЗИЛЬЦЯ

В романі розкрито непросту долю кількох поколінь однієї родини, зокреми акцентовано на спробі доньки вирватись із рутинного, сімейного кола, щоб не повторити долю матері... Тож письменниця пропонує читачам зануритися в життя без прикрас, можливо, через призму чужих помилок зрозуміти власні проблеми. Авторка особливо рекомендує цей твір молодим, які через психологічне насилля, через непорозуміння з батьками квапляться покинути домівку. Часто за помилку в юності їм доводиться розплачуватись усе життя...

Роман спонукає до глибоких роздумів.

Розрахований на широке коло читачів.

Розчарованих не буде

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

Збут: (0352) 43-00-46, (067) 3504817

Книга поштою: тел.: (0352) 51-11-41, (067) 3501870,
mail@bohdan-books.com

тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

ISBN 978-966-10-7451-3

1

Ніколи гадки не мала, що доля заведе її до міста Курітіба, розташованому на південному сході Бразилії. Ще донедавна Софія надіялася, що зможе влаштувати своє життя у цьому на перший погляд комфортному місті. Перш ніж пуститися в далеку дорогу, жінка кілька місяців вивчала португальську мову, бо давно переконалася, що без знання кількох іноземних мов нині за кордон вирушати не варто. Як виявилось, навіть цього замало, щоби стати повноцінною людиною в латиноамериканській країні.

Споглядаючи рух автобусів, які курсують тут через кожні п'ять хвилин спеціальними лініями, як у метро, Софія з жалем поглядала на Тео. Ще мить, і вони попрощаються назавжди, не маючи жодної надії колись зустрітись.

— Софі, щойно трапиться нагода зайти в інтернет, надішли коротеньке повідомлення, що з тобою все гаразд, — попросив проважатий, зиркаючи на ручний годинник.

— Неодмінно, Тео. Ти поспішаєш, але мені не хочеться з тобою розлучатися, — Софія не могла відірвати від нього погляду, хотіла закарбувати в пам'яті справжнього, а не зі світлини в інеті. — Чи зустріну ще коли людину, схожу на тебе?

— Однакових людей не буває, але тобі ще трапиться чоловік, з яким ти будеш щасливою. Будь розбірливою і не довіряй тим, які м'яко стелять, — радив Тео, хоч і сам часто вчиняв не так.

— Можна довго сперечатися з тобою, але мені вже пора, — жалісно глянувши на чоловіка, Софія взялася за ручку валізи, щоб зайти в автобус, який наближався.

Тео обняв її і пристрасно поцілував у уста. Софія не сподівалася на таке й ледь не задихнулася від здивування, бо вдень на людях подібний вчинок вважають непристойним. Принаймні, в цьому її переконували, коли вона починала вивчати місцеві традиції. «Серце не обмануло!» — всміхнулася жінка, зосередивши погляд на комфортабельному великому автобусі, що зупинявся. Тео подав їй валізу і залишився на зупинці. Софія

спостерігала за ним у вікно, поки він не зник з поля її зору. Серце защеміло не стільки від розлуки, як від того, що згасала остання надія на краще життя.

Маючи трохи вільного часу в аеропорту, Софія вийняла пляшку мінералки і зробила кілька ковтків. Як не відмовлялася від сніданку, Тео таки вмовив її з'їсти канапку до кави, тож тепер побоювалася, щоб вона в польоті не зашкодила. Квиток до Москви — найдешевший, тому й на гарний сервіс у дорозі не варто було розраховувати. Наприкінці лютого в Бразилії було спекотно, як-не-як літо в розпалі, а на європейському континенті ще тривали холоди. То ж у великій валізі везла додому не подарунки, а зимовий одяг та рештки недавно оновленого гардеробу. Думки про невдалу подорож до «дідька в зуби» зіпсували настрої. Аби не жаліти себе чи й не пустити сльозу на людях, стала в чергу до митного контролю. «Швидше б відірватися від землі, може, легше стане», — заспокоювала себе і намагалася помандрувати думками в рідні краї, де живе її родина, яка буде дуже здивована її поверненням.

Хоча політ до Сан-Пауло тривав кілька годин, для Софії він здався вічністю. Її нудило, боліла голова. При згадці, що це тільки початок виснажливої подорожі, жінку морозило і навівало страх, що помре, не побачивши своїх дітей. Відчувала стрибки артеріального тиску і, щоб не сталося біди, поквапилась вжити ліки. Полегшення настало лише тоді, коли, приземлившись, випила холодної води.

Наступний рейс, у якому заброньоване місце до аеропорту Касабланки в Марокко, — через десять годин. Це виснажливе чекання в латиноамериканському аеропорту, де не зустрінеш людину, з якою можна бодай словом перемовитися, тяглося довго. Струнка білявка з короткою зачіскою привертала на себе увагу перехожих ще й особливо великими голубими очима. Сумним поглядом вона дивилася на радісних людей, які снували попри лавку, де вона сиділа, і, мабуть, кожен здогадувався, що у цієї сеньйори — не все гаразд. Самотня, без чоловічого супроводу європейка викликала подив у місцевих. На подорож до Латинської Америки могла відважитись або дуже смілива, або

надто самовпевнена молода жінка такої вроди...

У характері Софії ці якості перемішалися, породивши в результаті велике розчарування.

Поруч на лавку примостилась африканка поважного віку, й з виразу її обличчя Софія зрозуміла, що та чимось дуже стривожена. Ламаною португальською мовою спробувала заговорити з нею, але та белькотіла своєю і розводила руками, що нічого не розуміє. Обмінявшись жестами та небагатими знаннями англійської мови, жінки порозумілися. Виявилось, що сусідка також летить через Марокко до Ефіопії. Вона гостювала у сина, який переселився з сім'єю до Бразилії, а тепер повертається додому. Добродушна ефіопка розпитувала попутницю про причини, які спонукали українку на таку небезпечну поїздку. Саме так вона й сказала, знаючи хоч трохи місцеві та своєї країни звичаї. Як не доводила їй Софія, що це лише її уявлення про безпеку, та переконати не змогла. Щоб не пояснювати справжньої причини, чому вона тут, просто віджартовувалася. З виразу обличчя ефіопки, котра розуміла англійську п'яте через десяте, видно було, що вона сприймає кожне почуте слово надто серйозно. Аби ця випадкова супутниця не думала про європейських жінок як зухвалих і легковажних, Софія спробувала переконати її, що іноді доводиться ризикувати. Не вдаючись у подробиці, перевела розмову на родину ефіопки. Софія майже нічого не зрозуміла з оповіді жінки, але відчуття того, що ти не самотня в цьому величезному залі, додавало впевненості. Перед вильотом обидві познайомилися, завдяки випадку, який перетворив нудні години очікування на щирі бесіди.

У великому трансконтинентальному лайнері, хоч і не дуже комфортабельному, попутниці розійшлися в різні салони. Втішившись, що місце випало біля ілюмінатора, Софія всю увагу зосередила на спогляданні з висоти Латинської Америки, багатой на ліси та водні ресурси. Але це тривало недовго, бо лайнер піднявся на заплановану висоту і за крихітним віконцем тепер виднілося тільки біле нескінченне простирадло. Найцікавіші краєвиди залишила на світлинах, щоб колись, переглядаючи їх,

згадати і про ті події, які недавно з нею відбулися. Щойно лайнер повис над Атлантичним океаном, а величезне сонце потонуло у чорній водяній безодні, пасажирів зморив сон. Софія не дослухалася до хропіння сусіда поруч, бо була вимучена не стільки перельотом, як хвилюванням, тепер могла розслабитися. Наступна зупинка наполовину наблизить її до рідної землі, за якою вже встигла занудьгувати.

Прокинулася від яскравих променів, які через ілюмінатор припікали в обличчя. Визирнула і побачила, що літак наближався до берегової лінії Африки. Зверху небо синє-синє, а внизу — яскраво-жовті піски пустелі Сахара. Разом вони виглядали, ніби прапор України. При згадці про батьківщину серце защеміло, бо, захопившись влаштуванням особистого життя, забула, що в країні триває війна, про яку далеко за кордонами України мало хто знає. Навіть новини про наші біди до людей з інших континентів рідко доходять. Та й чи цікавлять їх? Кожна країна переймається своїми проблемами, і лише українці, відірвавшись від рідної землі, живуть спогадами та ловлять в ефірі кожне слово, мовлене про Україну. Ще недавно і Софія мала велику надію вирватись із злиднів, забрати до себе дітей, щоб їхнє майбутнє не було таким безнадійним, як нинішнє життя в Україні... Події минулих днів не відпускали, але чим далі від тих місць, тим спокійніше ставало на душі.

В аеропорту Касабланка літак приземлився вранці. Шляхи пасажирів тут розходилися. При виході з терміналу Софія зустрілася з ефіопкою, з якою недавно познайомилися. Та з неприхованою радістю кинулась обнімати білявку, ніби родичку чи давню приятельку. Коротко обмінялися враженнями від перельоту і жалем, що знайомство їхнє тривало недовго. Не гаючи часу, пасажери повинні перейти до терміналів за напрямком рейсів. Спільний для всіх транзитних пасажирів коридор через кільканадцять метрів розгалужувався, і треба було не проґавити, куди вчасно повернути. Захоплені розмовою жінки не уважно читали табло над кожним переходом, і майже при виході з коридору чорношкірий молодик раптом сіпнув Софію за руку і втягнув до якоїсь кімнати. Встигла лише

крикнути, щоби почула ефіопка. Невеличка кімнатка була комірчиною для інструментів і засобів прибирання підлоги. Молодик приклав пальця до губів і показав, що битиме, якщо жінка наважиться кричати. Софія не на жарт налякалася. Здогадувалася, що таке нахабне викрадення може для неї закінчитися рабством в одній з африканських країн. «Але ж не в аеропорту!» — билася думка, і Софія гарячково шукала виходу. «Чому за мною постійно полюють неприємності? Чому така неуважна?» — ставила безліч «чому», вкотре думаючи про свої невдачі.

Лайнер до Москви мав відлітати через чотирнадцять годин. «Лише коли вчасно не зареєструюсь, аж тоді мене можуть почати шукати, — розмірковувала Софія. — За цей час вже можуть доправити в будь-яку африканську країну, і тоді ніхто не врятує. Треба діяти, але як?» Почала просити англійською мовою випустити її, але молодик лише посміхався. Він комусь зателефонував і тепер насторожено прислухався до розмов за дверима. Мабуть, чекав спільника.

Допомога надійшла від ефіопки, котра здогадалася про викрадення європейки і звернулася до поліції. Кілька чоловіків наполегливо стукали у двері, й молодик змушений був відчинити їх. На велике здивування європейки поліція навіть не поглянула на викрадача, вся увага була прикута лише до неї. Один з охоронців порядку шарпнув із її рук пакет і висипав на підлогу одяг, який приготувала для подальшої дороги. В Москві десять градусів морозу, а вона одягнена в коротеньку спідничку й футболку. Поліцейський показав на джинси, теплу кофту, шарф і наказав переодягнутися. Налякану Софію не треба було довго вмовляти, хоча на вулиці стояла тепла погода. Серед пасажирів вона тут бачила лише кількох людей європейської зовнішності, тому, щоб не привертати до себе увагу, мала б сама здогадатись і одягнутися відповідно.

— Заховайте очі під темні окуляри, якщо вони у вас є, бо голубих у всій Африці не знайдете! Навіщо провокувати наших чоловіків... — уже не так суворо порадив поліцейський.

Софія з вдячністю, що ефіопка не розгубилася, підійшла до неї і розцілувала. Замотану в шарф європейку доправили до північного терміналу, посадили навпроти поліцейського пункту і наказали нікуди не відлучатися.

Заспокоївшись од перенесеного потрясіння, жінка тепер мала багато часу роздивитися навколо себе. Великим залом, оформленим в арабському стилі, снували, очікуючи своїх рейсів, пасажери. Незважаючи на спекотну погоду, тут було комфортно, лунала спокійна музика, повітря насичене ароматами східних прянощів та свіжої випічки. Софія хотіла також роздивитися по закутках, але постійно відчувала на собі застережливий погляд поліцейського, який стояв неподалік. Запах свіжої випічки розбудив у ній шалений апетит. Ні про що інше не могла думати. Згадала, що в гаманці кілька реалів, за які тут нічого не купиш, і невдоволено скривилася. Вийняла зі сумки пачку з крекером і недопитий сік — це все, на що могла розраховувати. Відпила кілька ковтків. Надіялася, що організм адаптується, а в літаку запропонують обід. Зміна клімату давалася взнаки. Почала боліти голова і зникло бажання розглядати цікавинки чужої країни. Швидше б додому!

Чим повільніше наближався час відльоту, тим нав'язливіше думка повертала Софію до того часу, з якого починається життя кожної людини. Гадала, що все можна забути і почати з чистого аркуша, але зрадлива доля ніби знущається з неї, не випускає зі своїх лабет та підкидає щоразу нові випробування. «Не склала й цього іспиту...» — зробила висновок, а звуки меланхолійної мелодії, що линула з невидимого динаміка, нав'яли спогади не тільки свої, а й мамині, про не таке далеке минуле...

2

...Невелике село на Прикарпатті в післявоєнний період мало чим відрізнялося від сусідніх. Пощастило тим мешканцям, села яких були наближені до промислових центрів. Створені колгоспи, не маючи достатньо орної землі, не могли забезпечити людей роботою, тому більшість приватних господарств виживали самотужки.

Родина Зиновія Саранчука осіла в цьому селі того року, коли після «волинської різні» уряди двох країн не знайшли іншого шляху примирити два народи, як вирвати людей з насиджених місць і за короткий час переправити з польських земель українців до України, а поляків — на звільнену від них територію. Різня відбувалась у кількох районах, але безневинно постраждали тисячі людей і на інших теренах. Несправедливо й образливо, коли виривають з корінням увесь твій рід, змушують залишити нажите непосильною працею добро і переселяють туди, де ніхто чужинців не чекає. Зиновій, уроджений українець, картав себе за шлюб з полькою і категорично відмовився підкоритись указу, який не давав однозначної відповіді людям, котрі опинились у подібному становищі. Можна було приєднатися до Зосиної родини і виїхати з ними до Сілезії під німецький кордон. Але пригадував приниження, що встиг за коротке перебування в приймах зазнати від цієї родини, і розумів, що настав час вирватися з їхнього впливу й зажити по-своєму.

— Зеню, не роби дурниць, — благала чоловіка Зося. — У гурті легше долати труднощі, ніж поодинці. Їдьмо до Польщі.

— Тут я був наймитом у твоєї рідні, а там ким стану? Чоботи їм митиму? — невдоволено кинув Зеник.

— Забирають нашу землю тут, то, напевне, якийсь шматок поля і там вділять, — невпевнено переконувала дружина, бо й сама в те не вірила.

— Обіцяних тобі у віно моргів поля я так і не отримав, хоча твій тато клявся відділити нас, — висловив наболіле Зиновій.

— Та чи ти не мав хліба на столі, чи твоя дружина була одягнена гірше за інших жінок? Родина Заблоцьких у костьолі стояла завжди в перших рядах, біля вівтаря, а не біля виходу, — зачепила за живе Зося.

— Тобі головне, аби спідниць було не менше, ніж в інших, і стояти ближче до ксьондза! Тобі байдуже, що твої родичі постійно принижували мою гідність. Хочу вирватися з-під їхньої надмірної опіки і стати самим собою, — огризався чоловік.

Зося була найстаршою з дітей у польській родині. Цибата пристаркувата дівка мала непривабливу зовнішність. З виду на обличчі ґанджу не було, але, коли дивилася на когось, то ніби пожирала поглядом, і це відлякувало від неї хлопців. Підростали молодші сестри, але вийти заміж раніше не мали права. Тож батько при людях обіцяв дати за найстаршою донькою щедре віно, аби лише спекатись її. Серед шляхтичів не знайшлося охочого заради кількох моргів поля поєднати долю із Зосяю. Якби не батько, то й Зиновій не наважився б.

— Сватай Зоську, — наполягав він. — Матимеш своє господарство і не знатимеш злиднів, як оце ми з матір'ю.

— Тату, з нею ж спати треба! — вирвалось у Зеника.

— Вночі світла нема... Та й красу на тарілці не ріжуть. Видиш, що вона худа, ніби хліба не їсть, мабуть, до роботи завзята. Це коли одружуються, то питають, чи гарна обраниця. А коли проживеш пару літ, то питають, чи добра. Все ж таки, сину, щедрий посаг нареченої — то міцний підмурівок для майбутньої сім'ї, — переконував батько.

Правду кажуть: «Крапля камінь точить». Постійні напучування батьків змусили Зиновія приглянутися до польки. В селі польські родини жили на вулиці, ближчій до костьолу, декотрі на фільварку. Українці мали свою греко-католицьку церкву і селилися в протилежному боці села. Змішані родини, а їх було кілька, жили дружно і ходили один до одного в гості. На різні забави молодь збиралася в центрі села на невеличкому майданчику, який служив неофіційним поділом між двома релігійними конфесіями. Змішані шлюби не схвалювали ні поляки, ні українці, бо це примушувало котрогось із наречених

порушувати Божу заповідь: змінювати конфесію. Ніхто зі священиків не хотів пояснити, в чому ж полягає порушення, адже Бог один. Боротьба за паству, яка примножувала дохід церкви, була невидимою, але наполегливою. Священики швидше за батьків дізнавалися про таємні зв'язки молоді з інших віросповідань і завчасно на сповідях переконували своїх парафіян не переходити до чужої конфесії.

На одній з недільних забав Зиновій здалеку спостерігав за Зосяю, яка стояла осторонь. «Ніби й не подібна на жабу... Косу має гарну. Погляд злий, але, мабуть, від того, що ніхто до танцю не запрошує. Ну, Зенику, будь сміливішим. Може, це і є твоя доля», — розмірковував парубок, змушуючи себе зробити перший крок.

Зося зраділа, коли Зиновій запросив її до танцю. Трохи незграбна в рухах, вона намагалася потрапити в такт музики, щоб не наступити парубкові на ноги, як то було вже не раз. Цього вдалося уникнути, бо Зиновій вів партнерку на відстані, сам боячись осоромитися. Зося тримала його за руку так міцно, що навіть коли музика стихла, боялася розщепити пальці.

— Ти непогано танцюєш, — похвалив для годиться Зиновій і побачив усмішку дівчини. Не знав, за що зачепитись, аби продовжити розмову.

— Це неправда, бо я танцюю дуже рідко. Хлопці приміряються здалеку до мого зросту й не запрошують, — поспішила виправдатися Зося, вважаючи, що причина лише в цьому.

— Дуже зайнята роботою чи бавиш чужі діти? — поцікавився Зеник, прискіпливо приглядаючись до неї.

— Від роботи коні здихають, а дітей лише своїх бавитиму, — гордо підняла голову, перекинувши косу через плече. — Якщо запрошуватимеш до танцю частіше, то не розчарую тебе, — пообіцяла впевнено, пустивши з-під густих пшеничних вій зухвалі бісики.

— Тоді потанцюймо ще польку, але я не впевнений, що не відтопчу тобі ноги, — запросив Зеник і вивів дівчину на середину кола.

У гурті загомоніли, бо це свідчило, що парубок не приховує намірів до серйозних стосунків з дівчиною. Зося, високо піднявши голову, гордо ступала за ним, напустивши на обличчя поважного вигляду. «Дивіться, мовляв, який легінь мене запросив!» Не одна сільська дівчина мріяла опинитися в обіймах кремезного Зеника, а коли побачили, кому він віддав перевагу, їхньому здивуванню не було меж. Високий на зріст, з пишною шапкою русявого волосся хлопець був не за літами сором'язливим. Не перебирав дівчатами, як це робили інші. Боявся набути слави батяра, котрий мастак лише погуляти. Батько вчив його тримати слово і не обіцяти дівчатам того, чого не зможе виконати. Сьогодні Зеник підсвідомо зрозумів, що тепер назад дороги нема. «Аби лише не відмовила і на все село не осоромила...» — подумав, обвиваючи стан Зосі міцніше.

Серце дівчини тріпотіло, мов пташка в сильці. Вона не звертала уваги на косі заздрісні погляди інших дівчат. Була певна, що це саме той день, який мусить повернути дівочу долю до омріяного щастя, в якому переплітаються, мов кольорові нитки на вишитті, кохання, материнство і праця, без яких життя не має сенсу. Надіялася, що чорних барв у тому сплетінні буде якнайменше... «Якщо я йому хоч трішки подобаюся, то згодом зроблю все, щоби він мене покохав...» — мріяла Зося, міцно тримаючи Зеника за руку.

До подвір'я Заблоцьких Зеник підходив з острахом. Зося розповідала якусь новину, котру батько привіз зі Львова, а хлопець переживав, щоб на нього не спустили собак. Як він, холоп, наважився залицятися до дівчини зі шляхетної родини? Хоча шляхетність не можна виміряти грішми чи товаром, вона або є, або її нема. Багато українців наділені не меншою гідністю, але в них нема того надмірного ґонору, якого в поляків понад міру.

Після кількох вечорів, проведених разом, Зеник переконався, що сувора на вигляд полячка не така вже й недоступна. Вона першою поцілувала його, і якби наполог, то й віддалася б... Аби не зіпсувати задумане, Зеник наважився заговорити про

одруження, щоб дізнатися, чи бажає дівчина стати його дружиною.

— Подобаєшся ти мені, Зосю, але боюся закохатися, бо батько не віддасть тебе заміж за мене.

— Ти не обманюєш?! — вихопилось у дівчини, але стрималася, щоб не розцілувати його. — Якщо ми покохаємося, то батько на заваді не стане.

— Ми люди бідні, й окрім робочих рук я тобі нічого не можу запропонувати, — вимучив Зеник те, що його найбільше боліло.

— У мене є все, і твої руки — найкраще віно, — Зося піднесла його руки до свого обличчя й обцілувала.

Спантеличений Зеник не повірив, що таке може бути. «Вона шануватиме мене, то чого ще бажати!» — тішився, мов кошеня, котре пригріли в долонях. Того вечора вони довго й пристрасно цілувались, а на прощання хлопець запитав, чи можна присилати батька на перемовини про весілля.

— Родичі не змусять тебе винести гарбуза?

— Якщо ти маєш і справді серйозні наміри, то я спочатку пораджуся з батьками і наступної зустрічі скажу тобі їхню думку, — гордовито пообіцяла Зося. — Попереджаю, що шлюб братимемо у костьолі, бо до вашої церкви моя родина ніколи не ступить.

— А ще які вимоги? — роздратовано запитав Зеник і прикусив язика, щоб не розсваритися.

— Не гнівайсь, якщо ти не готовий поступитися заради мене, тоді починати розмову з батьками не варто.

Зеник не був занадто релігійним і до церкви ходив, бо всі ходили. Деколи грішив і роботою у святкові дні, але так, щоб люди не бачили. Чомусь більше боявся людського осуду, а не Божої кари. Всі, хто вступав у змішані шлюби, вінчалися в костьолі. Польські порядки і церква в їхньому селі були домінуючими.

— Я також пораджуся з батьками, — для годиться мовив хлопець, аби не думала, що він беззастережно погоджується на її умову.

Події, що розгорталися в Європі в тисяча дев'ятсот тридцять дев'ятому році, багатьом людям змінили долю і погляди на життя. В родині Завадських краще розуміли, чим може обернутися для Польщі розгортання з волі Гітлера військових дій. Щоби доньки не висіли на шиї тяжким вантажем, старий Завадський обіцяв «золоті гори» кожному, хто візьме їх заміж. Національність для нього не була визначальною, бо Зося за звичаєм, як найстарша, мала першою вийти заміж. Доньки швидко переконали батьків у безглузді нині, у непевний час, зважати на таку дрібницю, що наречений із холопів. Зося, окрилена, що все так легко складається для неї, сама прийшла до Зеника, коли той на лузі косив сіно, й попросила засилати старостів, поки батьки не передумали.

У родині Саранчуків не читали газет, а відголоски про війну в Європі доходили сюди через сарафанне радіо. Мрія розбагатіти хоч кількома морґами поля ніколи не полишала українців. Надіючись на успіх, Зеник на свято Петра і Павла прийшов до Завадських із старостами. Неприхованої зневаги в поглядах челяді хіба би дурний не помітив, але після недовгої розмови з батьками старости розпили принесену горілку і Зося пов'язала їх рушниками. Жодної розмови про віно того дня не було.

Через два тижні справили невелике весілля, і Зеник привів дружину в стареньку хатину, в якій мешкали ще четверо. Зося, скрививши писка, наступного дня побігла до своїх батьків і почала вимагати посаг, який обіцяв їй батько.

— Можемо уступити вам частину хати, поки свою збудуєте, — сказав батько, посадивши навпроти себе роздратовану доньку. — Хіба ти не знала, за кого заміж виходиш?

— Але ж ви обіцяли і поле, і худобу... — рюмсала Зося.

— Я ж не відмовляю тобі. Коли все вкупці, то його обробити легше і спожити веселіше. Важкі часи настають, тож перебирайтеся на другу половину хати і заживемо дружною сім'єю, — переконував батько, спираючись на життєвий досвід і маючи на гадці свої плани.

Старий Завадський вважав, що міцного Зеника йому Бог послав. Маючи чимале господарство, він постійно наймав селян,

яким треба було платити. А зять за шматок хліба працюватиме з ранку до ночі й тішитиметься, що в загальній скарбниці Завадських є і його частка.

Переконавшись, що батько не змушує її за звичаєм іти за невістку, а ще й пропонує поселитися в хаті через сіни, радісна Зося повернулася до чоловіка й умовила його перейти жити до її батьків. Він не міг нічого кращого їй запропонувати, тому не став сперечатися й погодився. Надіявся, що кмітлива дружина не попустить свого і вони врешті-решт отримають обіцяне.

Поляки на українських землях збиралися панувати довго. Будували довгі хати на кам'яних підмурівках, на два боки, з великою кухнею посередині. Часто в одній половині мешкали, а інша слугувала комірчиною для господарського добра. У Завадських хата зведена недавно, то в ній і для молодят знайшлося дві кімнатки. Все ж краще, ніж у мазанці разом із родиною чоловіка. Молодші Зеникові брати з неприхованою цікавістю розглядали жінку з «голубою» кров'ю, намагаючись зрозуміти, чим же вона особлива. Коли Зося оголосила, що вони з чоловіком переходять до маєтку Завадських, у родині Саранчуків полегшено зітхнули.

— Віддаєш сина на поталу полякам, — дорікнула Ганна чоловікові. Вона не схвалювала такого вибору, адже ще жоден українець у селі не переграв поляка, бо на його боці закони.

— Не каркай, стара! — невдоволено насварив Роман. — Там вони швидше видеруть своє віно, бо, з усього видно, Анджей не збирається виконувати обіцянку.

— Потіш себе надією. Наймитуватиме дитина та ще й принижуватимуть.

— Якщо не огризатиметься, то так і буде, — мовив чоловік.

— Чому ж ти хоч раз не сказав своє слово, а пішов до костьола, мов бичок на шнурку, — не втрималася Ганна, бо її найбільше роздратовало, що свати навіть не поцікавились їхньою думкою.

— Зося синові відразу таку умову поставила, тож не мав я йти проти його волі, — виправдовувався чоловік.

— Чомусь умови тільки нам ставлять, а ми з усіма погоджуємося. Добре, що пішла від нас, бо навіть не знаю, як би

ми обидві тут в хаті розминалися... — зітхнула Ганна. — Зрештою, Зеник знав, на що йшов...

Молоде подружжя лише їло з окремого горшка і спало відокремлено від великої родини Зосі, а все решта було спільним. Зеник з ранку до ночі працював як не в полі, то у стайні біля худоби, навіть не підозрюючи, що в хаті потайки від нього обговорюють важливі новини з Польщі від братів Анджея.

Події в Європі розвивалися настільки стрімко, що люди не встигали відстежувати новин. Вторгнення Німеччини в Польщу і розгром польського війська, яке стояло під Варшавою, налякало поляків та підбадьорило українців, які, зазнаючи значних утисків, плекали надію приєднатися до України, хоч і радянської.

17 вересня, коли крах Польщі став уже очевидним, Червона армія перейшла польський кордон і підпорядкувала собі територію, яку більшовики у Першій світовій війні віддали Польщі, підписавши в 1918 році Брестський мирний договір. Згодом стало відомо, що відповідно до таємних домовленостей, досягнутих на переговорах воюючих сторін, демаркаційну лінію від Львова й Бреста перенесли на старі кордони. Тоді на бажання народу влада не зважала. Налякані поляки, залишившись без державної підтримки, притихли і не так агресивно кепкували з українців. Щоб легше придушити супротив з обох сторін, та ще й не своїми руками, нова влада нацьковувала та підбурювала українців проти поляків, а іноді й навпаки. По селах роз'їжджали пропагандисти і цілеспрямовано сіяли ненависть і розбрат серед населення.

Анджей потерпав, що нова влада відбере в нього землю. Ходив сумний і вовком дивився на зятя, ніби то через нього все сталося. Коли германці посунули на Східну Україну, частину свого добра Анджей переправив до Польщі, ніби відчував, що доведеться його тут залишити. Зося про все знала, але чоловікові не розповіла. Мабуть, сподівалася приєднатися до своєї родини і разом з батьками виїхати також до Польщі.

Часто трапляється, що людина планує, а Бог керує... Поки в світі гинули на війні мільйони людей, Зося народила синочка й тепер переймалася лише ним. Щоночі палали як не українські,

то польські села, вбивали невинних людей. Анжей боявся з вийти подвір'я.

Найгірше почувався Зеник. До нової родини його не прийняли як повноцінного зятя, а українська громада сторонилась його, бо він ніби на боці поляків. Важко і боязко жити між двох вогнів, бо кожне необачно мовлене слово могло стати приводом для розправи над ним та сім'єю. Зеник був мирною і терплячою людиною, не був жорстоким, щоби проливати кров поляків чи українців. Аби не жахатися щоночі від найменшого шуму, що вже прийшли мститися українці чи поляки, вирішив вступити до червоної армії, канонада якої з кожним днем ставала гучнішою. Зосі звечора сказав, щоб зібрала на дорогу харчі, а до тестя навіть не зайшов попрощатися.

3

Минув важкий рік війни. Зеник повернувся з фронту цілим та неушкодженим через місяць після капітуляції Німеччини у травні 1945-го. З часу мобілізації не отримав від дружини жодного листа. Зося не вміла писати українською мовою, а він боявся, щоб його не звинуватили в шпигунстві й не розстріляли під гарячу руку, якщо трикутник буде підписаний польською. Знущання німецьких вояків і польських поліцаїв над мирним населенням викликали в багатьох українців почуття помсти. В Зеника також закипала кров і зростала ненависть, але не до всіх, а лише до кривдників, які мали польські прізвища. На щастя, Бог милував його і відвів од гріха. Військова частина, в якій він опинився, воювала на південному напрямку і польськими землями не проходила.

Обпалений війною Зеник до села підходив з острахом. Не знав, що там тепер коїться, хто верховодить і чия влада. У Львові на ринку купив цивільний одяг і за містом переодягнувся. Старий поношений військовий однострій заховав у наплічник, шкода було викинути, бо ще міг послужити в господарстві. Чоловік не мав чого соромитися, бо захищав од загарбників рідну землю і в якихось сумнівних операціях участі не брав. Та якщо прийдуть хлопці з лісу й дізнаються, що він воював на боці червоних, можуть і не панькатися...

Вийшовши на пагорб, з якого село виднілося, мов на долоні, Зеник не впізнав його. На місці багатьох добротних хат тепер стриміли лише обгорілі димарі. «Не помирилися поляки з українцями, — майнула думка. — Якби тут проходили військові дії, то знищили б усе, чи певну частину села». Тимчасом згарища чорніли на обійстях окремих мешканців — як нагадування для інших, що помста не забариться. Богобоязний народ ледь не щотижня сповідався в гріхах, ходив до церкви, де і ксьондзи, і попи вчили покійно підставляти другу щоку, якщо тебе вже вдарили, і закликали не чинити спротиву. Але ображений і принижений народ до безкінечності терпіти не може. Варто

якомусь сміливцеві показати приклад — і вже починає діяти принцип «зуб за зуб».

Здалеку впізнав будинок Завадських, в якому залишив дружину з дітьми. Біля воріт стояла купка людей, і це насторожило Зеника. Підійшовши ближче, побачив червоний прапор, прибитий над входом. «Потіснили пихатих Завадських, — всміхнувся вдоволено. — Хоч би Зося не постраждала...»

— Слава Богу! — вклонився Зеник, підійшовши до гурту.

— Слава навіки! А ти звідки? Хіба тобі Зося не повідомила, що тепер у їхній хаті влада розмістилася? — загомоніли, дивуючись, що той досі нічого не знає.

— А куди моя жінка з дитиною поділася? — не приховуючи тривоги, запитав Зеник.

— Не хвилюйся. Вона пішла до твоїх батьків, а Завадські туляться біля своїх родичів у сусідньому селі.

«Де тепер обіцяні тобі морґи поля, воли та корови? Залишився тільки одвічний ненависник, який пилятиме до кінця життя, бо ніколи не змириться з втратою», — з такими думками Зеник підходив до батьківського обійстя, де хата ще більше вросла в землю і зустрічала його заплаканими вікнами. У дворі обізвався пес, і зі сіней виглянула розхристана Зося. Вона випарювала в хаті білизну, показувала свекрусі, як позбутися всякої нечисті, якщо в господарстві недостатньо мила. Побачивши змарнілого, але такого жаданого чоловіка, Зося повисла йому на шиї й розплакалася. Залементіла, доносячи чоловікові свою правду про те, чому вона не змогла вберегти сімейне вогнище. Звинувачувала українців, які мов із ланцюга зірвалися, щоб відімстити полякам за біди, вчинені протягом багатьох років.

— Чому ж ти не поїхала зі своїми родичами, а прийшла до бідних українців? — відірвав від себе руки, бо різкий голос дружини біля вуха роздратував його. — Хоч би сьогодні помовчала... Син здоровий?

— А що йому станеться? Як ми житимемо у цій кучі всі разом? — з огидою звела погляд на хату, що, здавалося, скоро впаде від вітру.

— Чи не половину хат у селі зруйновано, то десь же люди живуть.

— У них є гроші, тож, щойно все заспокоїться, вони збудують нові. Ти ж не привіз грошей, та й подарунків не бачу. Казьо, сусід, з війни «Зінґера» приволік, тепер жінка кравчиною стала.

— А твоє віно куди поділося, чи то тільки замануха була від батька, щоб тебе заміж видати? — Зеник уперше дорікнув, аби не набридала звинуваченнями.

— Ваші нелюди все у нас відібрали, а поле скоро до колгоспу відійде, — заголосила Зося, бо згадка про втрачене добро викликала в неї істерику.

Зеник гадав, що запопадлива дружина не попустить свого у тій круговерті й хоч щось збереже, щоб не бідувати. Тепер і в нього щезла надія, що за рахунок вдалого шлюбу можна розбагатіти. Не судилося...

— Дай вмитися і щось поїсти, бо в дорозі змучився, — попросив дружину, розуміючи, що від суперечок їхнє життя не поліпшиться.

Вийняв із наплічника скромні подарунки для всіх і побачив, що Зося лише зиркнула на них, а розглядати не поспішала. Зеник мав нагоду відібрати силою в поневолених людей добро, та не робив цього. Хоча багато червоноармійців не гребували тим і тягнули, хто що міг. Недавно сам пережив таке і знав, скільки прокльонів пограбовані люди посилають на голови кривдникам.

Батьки того дня працювали на полі, а почувши про повернення сина, полегшено зітхнули. Боялися, щоб Зося не залишилася з ними довічно. Ганна довго допікала чоловікові, що намовив сина одружитися з полькою, потім змирилася. Хіба батьки бажають зла своїм дітям? Роман також надіявся, що цей шлюб принесе синові добробут. Набридли злидні, а найбільше дратувала безвихідь, бо не бачив у ній просвітку.

За вечерею зібралася вся родина. Два брати, Василько та Петрик, уже підросли і могли б допомагати, якби було більше поля. А так лише до їжі ротів багато. Хлопці наперебій почали розповідати про місцеві новини й своє ставлення до них. Часто

зиркали на Зося, бо побоювалися, щоб вона ще комусь про їхні погляди не розказала.

— Про настрої односельців поговоримо, коли залишимося самі, — застеріг Зеник, бо й сам не знав, наскільки треба остерігатися дружини.

Василько по секрету шепнув, що Зося щонеділі ходить до сусіднього села, де у родичів мешкають її батьки. Старші брати кудись зникли. Подейкують, що вони подалися до Армії Крайової, яка воює проти бульбашів.

— Різня вже припинилася, чи й досі неспокоїно? — насторожився Зеник.

— Не так масово, але тобі треба остерігатися хлопців з лісу, бо вони тепер воюють проти не тільки німаків, а й совітів. Не висовуйся, поки не втихомириться, — радив батько.

— Мушу замельдуватися в управі, а там будь-що-будь, — розвів руками Зеник. Сподівався, що досі тут уже все втихомирилось, а виявляється, що боротьба за життя ще більше загострилася. На фронті бачив попереду ворога і боровся з ним як міг. Тут ворог непомітний та й підступний: як із лісу, так і від нової влади.

Довгій голодній зимі, здавалося, не буде кінця. Виснажені страхом за життя і нестачею харчів домочадці чекали весни, щоб розбігтися й не бачити одне одного. Зося, завагітнівши вдруге, постійно скаржилася, що втомилась обходити чужих хлопів, і змушувала Зеника шукати роботу деінде. Він і сам розумів, що наступну зиму в цій халупі їм не витримати.

Волинська драма, що розпочалася ще навесні 1943 року, тривала й досі. Знищені села чи окремі родини тільки розпалювали ненависть в українців до поляків, і навпаки. Заподіяна кривда ніколи не забувається, її не заїсти навіть медом. Мало хто розумів, що протистояння між українцями навмисне провокували і німецька, і радянська влади. У львівських газетах згадували слова Еріха Коха: «Хочу, щоб поляк при зустрічі вбивав українця, і, навпаки, щоб українець убивав поляка. Якщо дорогою вони ще вб'ють єврея, буде те, чого хочу». Кривавий хаос, уміло підігрітий і спрямований на

створення ситуації страху та насилля. Протистояння поляків та українців припинилося лише восени 1944 року, коли німців потіснили до кордону, але чутки про поодинокую помсту розповзалися між людьми, мов зараза.

Якось Зося, повернувшись од батьків, принесла газету, в якій йшлося, що між урядами радянської України та Польщі ще два роки тому була підписана Угода про взаємний обмін населенням у прикордонних районах. Спочатку це було тільки добровільним, а позаяк ніхто не хотів із споконвічних земель поступатися, то намічалось примусове переселення. На останньому місяці вагітності жінка втрачала розум, що не може приєднатися до родини, яка лаштувалася в дорогу.

— Зенику, любий, їдьмо з ними, — благала.

— Цього разу вони тобі ще щось пообіцяли, чи наймита в дорозі треба? — роздратовано обірвав її чоловік. — Де поле, обіцяне твоїм батьком? Спідницями тішишся? З голоду тут помру, але служити ляхам не буду. Тебе не тримаю, можеш їхати!

— Без тебе мені життя нема, та й не зможу... — мовила Зося, опутивши погляд на живіт. — Але й боюся, що українці можуть познущатися з мене, якщо не матиму захисту.

— Гірше, ніж ми мали від вас, тобі не буде. Менше гни кирпу, бо кров у кожній людині тече червона...

Подружжя ще довго сипало звинуваченнями одне одному, шукаючи винних у тих кривавих вчинках, що змусили уряди двох країн піти на радикальні заходи...

Минуло кілька днів. Удосвіта вересневого дня до села приїхали військові й наказали полякам упродовж двох годин зібратися й вирушати в дорогу, беручи речей стільки, скільки можна помістити на воза. Зося, довідавшись про це, розхвилювалася так, що почалися передчасні пологи і до вечора на подушці вже лежала дівчинка Марічка. Роздратована мама не могла без ненависті дивитись у той бік, бо через це дитя вона не змогла навіть попрощатися з батьками. Не вірила, що батько не приховав грошей, хоч частину яких мав би залишити для неї.

Щоб роздобути якісь відомості про тестя, про якого запитуватиме дружина, Зеник подався в село подивитись, як нарешті людей звільнятимуть від поляків. Серед військових побачив знайомого фронтовика, разом з яким добиралися після демобілізації. Втішений, підійшов до нього і привітався. Чоловіки обнялися, поплескуючи один одного великими долонями по плечах.

— Ти тут живеш чи працюєш? — поцікавився військовий.

— Гнию, — розчаровано відповів Зеник і коротко поділився своїми проблемами.

— Можу тобі допомогти, якщо захочеш...

— Відправити до Польщі? То я й сам це можу, але не бажаю.

— Ми можемо направити тебе під виглядом переселенця з Польщі в іншу місцевість. Але мусиш і нам чимось підсобити, — розвивав думку військовик.

— Стати стукачем? То це не про мене.

— Невдовзі на цих землях почнеться колективізація, тож більшовикам потрібні надійні люди, які знають місцеві звичаї та повадки людей. Очолиш новий колгосп чи сільраду. Грамоту хоч трохи знаєш?

— Читати та писати вмію, а щодо решти, то знання слабкі. Не впевнений, що зможу кимось керувати.

— Дадуть тобі житло, трохи обживешся, а потім до тебе приставлять партійця — і будете разом налагоджувати колективне господарство, — впевнено обіцяв товариш, чим неабияк зацікавив Зеника. — Тільки треба поспішати, бо це якраз такий момент, і не скористатися ним гріх.

— Мушу з дружиною порадитися...

— Я зараз поїду і де шукатимеш мене? Завтра на місце виселених поляків привезуть українців з Польщі. Якщо ти приймаєш мою пропозицію, то будь готовий, і ми заберемо тебе зі сім'єю. Тож до завтра! — підбадьорив військовий. — Запитаєш Миколу Пасічника, якщо мене не буде. Тебе як звать, щоби знав, за кого прошу?

— Зиновій Саранчук.

Чоловіки попрощалися, й Зеник поспішив додому. «Може, так і краще», — думав він, на ходу приймаючи рішення. Уявляв, як тішитиметься родина, коли вони вступляться з хати. Переживав, чи Зося зможе вирушити в дорогу, але, побачивши її на вулиці за роботою, заспокоївся.

— Сяєш, ніби новий злотий. Радієш, що відірвав мене від родини? — зіронізувала дружина, не дивлячись на чоловіка.

— Не сичи, бо станеш старою і я перестану тебе любити, — вирішив піддобритися перед серйозною розмовою.

Зося, почувши слова, які давно не злітали з вуст чоловіка, підвела голову і з недовірою запитала:

— Ти справді мене кохаєш, чи хочеш щось випросити?

— Яка ж ти недовірлива, їй-Богу! Навпаки, хочу запропонувати тобі краще життя. Маєш час вислухати мене?

Витерши руки фартухом, Зося сіла в холодильник під вишнею. Зеник примостився поруч і переповів розмову з фронтовиком, якого щойно бачив. Не признався лише, що за переселення він муситиме відробити новій владі.

— Якщо там дадуть окрему хату, то я хоч сьогодні готова вирушити в дорогу, — напрочуд швидко погодилася дружина, не залишивши часу на сумніви і роздуми.

Під вечір, коли батьки повернулися з молодшими дітьми з поля, біля хати вже лежали кілька клунків із Зосиними спідницями. Зеник не посмів щось брати з хати, лише попросив у батька дозволу відсипати круп, щоби по приїзді мали що в горщик укинути

— Ти добре, синку, подумав? — запитала, зітхнувши, мати.

— Не думав, але й тут так далі жити не можна...

Зеник переживав, щоб розмова зі знайомим фронтовиком не виявилася лише звабливою обіцянкою. В хаті панувала мовчанка. Не було чого обговорювати, бо не дуже вірили, що хтось безкоштовно може подарувати чужій людині хату.

Вранці Зеник у центрі села разом з іншими цікавими односельцями чекав колону з переселенцями. Десь опівдні до в'їта під'їхала вантажна машина з десятком змучених дорогою людей, половина з яких — діти. Не побачивши серед прибулих

знайомого фронтовика, Зеник підійшов до військового, котрий розмовляв з вїйтом.

— Сюди вчора приїздив мїй товариш і дещо пропонував, — зам'явся, бо не хотїв при вїйтовї все розповїдати.

— Якщо ти зібрався, то сїдай у машину та їдьте по речї. В нас дуже мало часу, — розпорядився вїйськовий, не даючи Зениковї часу на роздуми.

До вечора сїм'ю Зеника перевезли в інше село, недалеко від Львова. Найбільше тішилася Зося, бо їм дісталася польська, подібна до батьківської, хата. Навїть меблі, котрі господарі не змогли вивезти, були схожими. Зеник розумїв, що за таку щедрїсть доведеться дорого заплатити новїй владї, але не став розчаровувати дружину завчасу. Нехай хоч трохи потїшиться...

4

Минали роки. Як відомо, якість життя вимірюється не лише кількістю хліба на столі. При другому пришестві комуністи проколись обіцяну свободу навіть не згадували. Швидкими темпами намагалися створити колгоспи, бо держава потребувала коштів на відновлення розваленого війною господарства.

Зиновій Романович не любить згадувати той період життя, коли йому довелося керувати новоствореним колгоспом. Після тижневих курсів та екскурсії до передового села на Хмельниччині його призначили на посаду голови правління колгоспу, бо добровільно її зайняти ніхто не наважувався. Волю партії закріпили формальним голосуванням, до котрого змусили так звані загальні збори. На Зиновія випало примусове «розкуркулення» заможних селян і депортація «запеклих ворогів селянства». Дивувався досі, як йому вдалося вціліти після багатьох погроз «лісовиків» і не потрапити під гарячу руку своїх, які також обіцяли відправити на Соловки, якщо не виконає плану здачі сільськогосподарської продукції.

Під час останньої депортації Зеник, як чужинець у селі, спирався на обізнаність місцевих активістів. Усі прокльони сипалися на їхні голови, бо списки на виселення складали вони. Більшість із них згодом поплатилися за надмірну старанність у цій роботі. Щоночі «гостей» чекали і в хаті Зиновія, але вони обминали його, тримаючи в постійній напрузі.

По лезу бритви ходив кілька років, аж поки бандерівці, не маючи більше змоги продовжувати боротьбу, пішли у глибоке підпілля, а комуністи, втомившись підстригати українців під один гребінець, послабили тиск. Вимучившись постійною напругою, Зиновій попросився на легшу й не таку відповідальну роботу. Коли справа вже налагоджена, то охочих очолити її не бракує. Тож прохання чоловіка невдовзі задовольнили, запропонувавши йому посаду бригадира дорожньої бригади. Будівництво доріг було на часі, а спеціалістів не вистачало. Довелося знову навчатися нової професії, аби люди не казали, що він лише

керувати вміє. Закінчивши лише три класи школи, йому було важко навіть перечитувати циркуляри й постанови, які надходили пачками, не те щоб їх послідовно виконувати. В дорожній бригаді Зиновій працював нарівні з іншим членами, тільки за додаткову плату ще оформляв наряди на виконану роботу.

У пам'яті нащадків про Зося залишилося мало доброго. Переїхавши з чоловіком до іншого села, вона не скоро збагнула, за що їй така щедрість від нової влади. Як не намагалася не виділятися серед інших, споконвічна звичка панувати і поводитися зверхньо, не давала їй цього зробити. Зося не могла побороти в собі ненависті до того, що тепер усі мають однакові права. Як вона, шляхетна пані, має разом з бидлом ходити на колгоспну роботу?

— Можеш мене вбити, але я до колгоспу не піду, — заявила вона чоловікові, коли його обрали на посаду.

— Усі працюють, і ти мусиш. Що про нас люди говоритимуть?

— Твої люди мене не цікавлять. Вистачить мені роботи в господарстві, бо ти наймита мати забороняєш, сам колгосп стережеш, а на мені діти, — виправдовувалася дружина. — До того ж, я хвора і ніхто не примусить мене ходити до колгоспу.

Після переселення до чужої хати Марічка простудилась і невдовзі померла. Зося довго оплакувала донечку, а коли Бог подарував їм Даринку й через кілька літ Ксеню — змирилась. Останні пологи приймала сільська повитуха, бо чоловік у той час перебував на якійсь нараді в районі й не було кому вчасно породіллі допомогти. Після важких пологів Зося втратила здоров'я і звинувачувала в цьому всіх на світі, та найбільше дорікала чоловікові.

Зиновій навіть не уявляв, яку б роботу в колгоспі Зося могла виконувати. Коли в гарячу пору року шукали додаткових працівників, він сором'язливо опускав очі й казав, що його дружина має спадкову хворобу і працювати на сонці не може.

Зося й справді виглядала хворобливою, навіть влітку обличчя в неї було блідим, мов папір. Хустину на голові зав'язувала під підборіддям і насувала так низько, що лише голубі очі, мов два озерця, не блякли з роками. Чоловік був строгим на роботі, а

вдома не мав влади над цими очима та сильною волею жінки. Невдовзі, народивши ще одну дівчинку, Зося трохи вгамувалася. Не маючи жодної звістки від родини, яку виселили до Польщі, вона ще більше засумувала й озлобилася на українців, через котрих, як вважала, вона осиротіла.

Друге пришествя комуністів викликало велике розчарування в людей, насамперед через репресії серед священиків. Костьоли та греко-католицькі церкви розвалили або підпорядкували православним попам, які вірою і правдою служили новій владі. З дитинства привчені ходити до церкви, селяни спочатку збунтувались, а згодом їх переконали, що Бог один і нема значення, кому священики платять податок: до Риму чи до Москви. Зосине виховання не дозволяло їй зрадити католицькій вірі, тож, боячись гріха, вона до церкви не ходила. Вдома зачитувалася книжками, що залишилися від попередніх господарів, з них вчила дітей польської мови. Серед того спадку знайшла товстий пожевклий зошит із записами якоїсь знахарки чи мольфарки, який вона через поспіх забула взяти, а може, навмисне залишила. Зося хотіла його спалити, але жіноча цікавість взяла гору, тож час від часу, коли чоловік пропадав на різних засіданнях, перечитувала ті записи. Чи скористалася вона чужими порадами? Невідомо, але в хаті все складалося на її користь, це помітив навіть чоловік. Ніхто не мав до неї претензій, що не ходить до колгоспу, не здихали кури, велася худоба. Та попри всю свою шляхетність, якою Зося гордилася, прокльони з її вуст злітали так часто, що Зеник боявся зайвий раз її дратувати. Його мама завжди застерігала від прокльонів, особливо дітей, за непокору яких через отруйний язик предків могла чекати нещаслива доля.

Зося мала суперечливу натуру. З одного боку, піклувалася про дітей, щоби були охайними і добре харчувались, а з другого боку, нещадно карала за найменший непослух. Повторювала, що за одного битого десятьох небитих дають. Особливо це стосувалася середущої, Даринки, яка мала вдачу Зеника, і то наштовхувало матір на думку, що в цій дитині нема шляхетської крові.

Обділена материнською ласкою, Дарина відчувала, що та її часто навмисне принижувала, навіть обнови купувала гірші, ніж меншій сестрі. Не розуміла, чому хатню роботу ненька постійно перекладає на неї, а не розподіляє порівно межі трьома дітьми.

— Чому ви мене не любите? — якось не витримала Дарина, коли мати, відпустивши старшого сина на вулицю, змусила її гнати корову на пасовище.

— Не патякай! Якщо хочеш у дівку побавитися, то ще рано, — гримнула Зося, виштовхуючи доньку з хати.

— Андрій мені не допомагає, то чому маю за нього корову пасти? — продовжувала огризатися дівчина, бо вже соромилася йти на пасовище, де переважно молодші пастушки.

— Візьми з собою Ксеню, щоб отут під ногами не плуталась! І пильнуй, щоб корова в чужі городи на зайшла, бо різки не пожалію, — попередила мати, й доньки не сумнівалися, що жодна провина їм не зійде з рук.

Сестра, почувши, що їй дозволили пасти корову, миттю вибігла з хати й почала відчиняти ворота. На пасовищі з ровесниками Ксені завжди веселіше, ніж сидіти вдома й вислуховувати материні нарікання.

До сільського клубу того дня мали привезти кіно, й Андрій звечора клянчив у матері, щоб його відпустили на перегляд. Зося мріяла, що син, закінчивши школу, поїде до Львова здобувати вищу освіту, то кіно, може, чогось навчить його. Дівчата ж нехай вчаться господарку обходити, для цього великої науки не треба, вважала мати.

Звикнувши смикати за вудила, які вона накинула на чоловіка, Зося намагалася й дітьми керувати на свій розсуд. Зеник, зайнятий колгоспними справами, спочатку тішився, що дружина перебрала клопоти по господарству і лише допомагав їй, коли просила виконати непосильну їй роботу. Коли став більше бувати вдома, то звернув увагу, що вона надто вимоглива до дітей і не завжди справедлива стосовно Дарини.

— Чому ти сваришся постійно з дітьми? Вони підростуть і втечуть від нас, бо я сам би не хотів, щоб мене принижували, —

зробив якимось зауваження дружині, коли дівчатка, плачучи, вибігли з хати.

— Певно що втечуть, бо в тебе ж нема моргів поля, за які треба було б терпіти, а голодранцям у писок усі вітри дують, — огризнулася дружина.

— Ми живемо не гірше від інших, то наші діти не голодранці. Вчитись їм треба, бо тепер не той час, щоби тримати їх біля себе.

— Андрій нехай вчиться, а з Дарини пуття не буде, — зробила поспішний висновок Зося.

— Учителька недавно казала, що наша донька схильна до науки і якби ти її не завантажувала над міру роботою, то могла б вчитися на відмінно, — заперечив Зеник, бо йому не подобалося, що дружина неоднаково ставиться до дітей.

— Чи ж не так! Вона ж подібна на тебе, розумного! — не пропустила нагоди вколоти, бо краще знає здібності своїх дітей і думка молоденького педагога її не цікавить. — Учителька мусить хвалити, бо це її робота.

— Дитинство таке коротке, і що доброго винесуть діти з нашої сім'ї, коли ми постійно сваримося. Вгомонися хоч трохи, бо до минулого вороття нема, — попросив Зеник.

Згадки про минуле щоразу більше краjali душу Зосі. Вона замовкала і, відвернувшись, витирала сльози. Чоловік мешкає недалеко від своєї родини, та все ж там буває, туди можна написати листа і знайти час погостювати. Зося зі своїми жодного зв'язку не мала, і це дуже гнітило її. В такі миті Зеник голубив її, переконував, що вона неодмінно дочекається звістки з Польщі.

5

Час пливе, мов пісок крізь пальці. Втримати його ніяк не вдається. Андрій став студентом автодорожнього технікуму, а Дарина на відмінно закінчувала семирічку. Так, так, була найздібнішою дівчиною в класі. Вона вже не сумнівалася, що з міцними знаннями вивчиться на вчительку і поїде подалі від рідного дому, щоби позбутися надмірної опіки матері. Терпіла через силу, виконувала всі її забаганки, лиш би дозволили поїхати з дому на навчання.

— Я ж просила вас не затримуватись у школі, — невдоволено буркнула мати до доньок, які, не поспішаючи, зайшли у двір. — Ми з батьком уже на городі, то й ви скоренько переодягайтесь і виходьте нам на поміч.

— Ми швиденько, — знітилася старша й поспішила до хати.

— Ти не пообідавши поженеш бараболю садити? — тихо запитала Ксеня, на ходу знімаючи шкільний одяг. — Я їсти хочу!

— Зараз подивимося, що для нас залишили на обід. Ще трохи почекають...

Нашвидкуруч поївши, дівчата вийшли з подвір'я, щоби приєднатися до батьків, які працювали в полі за селом. Зі свого подвір'я вигулькнув велосипедом Славко і ледь не збив Дарину з ніг, ніби пильнував за нею.

— Навіжений! На дорогу дивися! — вигукнула вона грізно, але вії кокетливо тріпотіли, бо знала, що Славко зробив це навмисно, щоби зачепити її.

— Не бійся, таких, як ти, добре бачу і зла не заподію, — всміхнувся хлопець, перегороджуючи їй дорогу. — Виходь увечері на вигін, там хлопці з дівчатами збираються.

— Мене мама не пустять... — ніяковіючи, відказала Дарина.

— Утечи, коли вона спати ляже. Я чекатиму, — вмовляв Славко, відчуваючи, що дівчині подобається його увага.

— Колись іншим разом, бо сьогодні не підемо з поля, поки всю картоплю не посадимо, — розчаровано мовила Дарина й, оминувши велосипед, побігла наздоганяти сестру.

Ксеня, хоч іще мала, відразу здогадалася, що Славко закоханий у сестру.

— Ти вийдеш за нього заміж? — запитала, щойно сестра порівнялася з нею.

— Тьху на тебе! Чому відразу заміж? Я мрію після школи вчитися, а тобі дурне в голові.

— То чому ляпаса не дала, він ледь не наїхав на тебе?! — не по-дитячому дивувалася Ксеня.

— Підростеш — зрозумієш... — всміхнулася сестра.

Ця випадкова зустріч з хлопцем на дорозі для Дарини виявилася фатальною. Під час роботи, коли батько розпитував доньок про успіхи в школі, Ксеня не забула розповісти, що сестру перепиняв на дорозі Славко і вона всміхалася до нього, бо, мабуть, хоче заміж. Батько гадав, що його доньки ще малі, тому жартома насварив Ксеню й порадив частіше заглядати в книжки, бо думати про хлопців ще рано. Натомість Зося ніби прозріла.

— Яка користь з тих книжок?! Не сидіти ж їй до сивого волосся в дівках, але й Славко не той жених, який ошчасливить доньку, — звернувши погляд на чоловіка, мовила вона.

Зося, мабуть, пригадала своє довге дівування, коли батьки готові були за пенька її віддати, лиш би спекатися з хати. Такого приниження своїх доньок вона не допустить!

— Звідки ти можеш знати, хто кого ошчасливить... — не погодився Зиновій. — Славко ще молодий, але гарний хлопець. Тож нікому того не говори, бо люди вважатимуть, що ти вже женихами перебираєш.

— Я не збираюся заміж! — різко обірвала розмову Дарина. — Ви, тату, обіцяли послати мене вчитися, то дотримайте слова.

Зося невдоволено глипнула на чоловіка, мовляв, чому це вона не знає про його обіцянку. Щоб не спричинити сварку, примирливим тоном сказала:

— Пожартували, та й досить. Рано чи пізно це трапиться з кожною, тому, поки біля матері, вчіться всього, що вам у житті пригодиться.

...Недавно садили городину, а вона вже буйно зеленіла на городах. Вийшовши на поле, Зося вслухалась, як у безхмарному

небі співали жайворонки, а в достигаючих пшеницях перегукувались один з одним перепели. Поки доньки в очікуванні останнього дзвоника стояли на шкільному подвір'ї, Зося сапала город і подумки перебирала сільських парубків, гадаючи, за котрого з них можна було б видати старшу доньку заміж. Ніби й хлопців багато, але, на думку матері, у кожного був якийсь ґандж. Від початку весни прискіпливо приглядалася до потенційних женихів, ніби сама на виданні.

Згадала, як якогось дня, коли вони з чоловіком залишилися удвох, поділилася з ним міркуваннями.

— Як ти ставишся до Петра Мамчура?

— Міліціонер, він і є міліціонер. Самогонку збираєшся парити і хочеш знати, що буде, як він тебе застукає? — посміхнувся Зеник.

— Ні. Цікавлюся твоєю думкою про нього як парубка.

— Батяр. До якої молодиці зайшов самогонку шукати — там і заночував... Не хвилюйся, до нас він не посміє зайти.

— Який ти, чоловіче, нездогадливий. Я розпитую, чи зміг би він нашу Дарину за дружину взяти, — несміливо мовила Зося й побачила, як спохмурніло обличчя чоловіка.

— Їй же восени тільки шістнадцять буде, то куди поспішаєш? Дитина вчитися хоче, а ти намірилась її за старого парубка заміж випхати. Заважає тобі в хаті?! — невдоволено вигукнув Зеник.

— Чому пінишся, мов вода у вирі? Двадцять п'ять для парубка — якраз той вік, що можна одружуватися. Чоловіки всі в молодості батяри, а нагулявшись, стають гарними сім'янинами, — переконувала дружина.

— Донька надто молода і спокійна, щоб могла приборкати такого чоловіка, як Петро. Та й чим це він тобі сподобався? Інші не хочуть навіть сідати поруч з ним, бо він уособлює владу, а ти надумала породичатися...

— Зате донька буде, мов у Бога за пазухою... Його батьки — господарі на все село, а він у них один... — виклала основні козирі Зося.

— Ти ходила в сусіднє село і розпитувала про нього? — здивувався Зеник.

— Сорока на хвості принесла... — гордовито мовила дружина, переконуючи чоловіка, що, на відміну від нього, думає про майбутнє їхніх дітей.

— Зося, не тиш себе ілюзіями, бо Петро на таких пуцьвірінків, як наша донька, навіть не дивиться. Ти б зайшла увечері до клубу й глянула, які там вродливі дівчата витанцьовують, а ти свою за ворота боїшся випустити. Нехай дитина їде вчитися, бо ще встигне ярмо на шию начепити, — попросив Зеник, надіючись, що дружина зрозуміла і заспокоїться.

Через кілька днів Зося зібрала сумку харчів і поїхала провідати сина у Львові. Андрій кілька тижнів не був удома, й мати хвилювалася, чи має він що їсти. Недовго там затрималась, але повернулася заклопотаною і злою. Не могла дочекатися, коли чоловік повернеться з роботи, щоб поділитися з ним тривогою. Того дня засідав колгоспний актив, до якого входив і Зиновій, тож засиділися в конторі допізна. Зося не стала перед сном засмучувати чоловіка новиною, а набралася терпіння до ранку.

Подаючи сніданок, сіла навпроти й почала м'яти в руках фартух, опустивши голову.

— Що вже сталося?! — високо підняв брови чоловік.

— Наш Анджей потрапив у якусь халепу і потребує допомоги.

— Що він натворив і що йому за це буде? — запитав, не розуміючи, чим вони тут, у селі, можуть йому допомогти.

— Він не зізнається, але ти можеш попросити Петра, щоб він довідався через своїх.

— Не буду я ганьбитися перед людьми, не знаючи, що там насправді відбулося. Може, ти перебільшуєш проблему... Ось сам поїду й дізнаюся, — вирішив Зеник.

— Поки ти зберешся, то сина запроторять до буцегарні. Не хочеш соромитися, то заклич Петра до хати і я сама його попрошу. Свою дитину в біді не залишу і готова навіть на приниження, — дружина різко підвелась і, витираючи очі кінчиком фартуха, вийшла з хати.

Зеник, кинувши ложку на стіл, натягнув кашкет на голову й поспішив на роботу. «Клята жінка вміє настрої зпсувати, щоб увесь день на людей вовком дивитися. Недарма кажуть, що малі

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ